

Sponswijze uitwassen van de neus, casuïstiek uit de achttiende eeuw

E.A. Baarsma

Samenvatting

In 1779 gaf Jacob van der Haar (ca 1715-1799) een vroege en nauwgezette beschrijving in de Nederlandse taal van een geval van extreme rhinophyma en de behandeling ervan. Hij was een bekende chirurgijn in de achttiende eeuw die de posities bekleedde van chirurgijn generaal bij het Staatse leger en hoofdchirurgijn van de legerhospitelen. Later werd hij stads- en gasthuischirurgijn te 's-Hertogenbosch. Chirurgijns publiceerden in algemene periodieken, omdat reguliere Nederlandse medische tijdschriften ontbraken. Hun artikelen waren meestal in het Nederlands, daar zij het Latijn niet beheersten.

Trefwoorden

Rhinophyma, Jacob van der Haar, geschiedenis der geneeskunde

Summary

In 1779 an early and meticulous description of a case of extreme rhinophyma and the treatment of it, was given by Jacob van der Haar (ca 1715-1799) in the Dutch language. He was a well known surgeon in the eighteenth century who became surgeon general in the army and primary surgeon of the army hospitals. Subsequent he attained the function of primary surgeon of the city and hospital of 's-Hertogenbosch. Most surgeons published in the Dutch language in general periodicals because of lack of medical magazines.

Inleiding

In 1779 werd het volgende artikel van de chirurgijn Jacob van der Haar gepubliceerd.¹

Ziektegeschiedenis

BERIGT VAN VIER SPONSWYZE UITWASSEN EN GEZWELLEN, TER ZWAARTE VAN EEN POND, GELUKKIG VAN DE NEUS GENOMEN

Door JACOB VAN DER HAAR

Schoon men, en misschien te regt, oordeelt, dat eene korte Beschryving en vertooning van eenige monstreuse sponswyze Uitwassen en Gezwellen aan de Neus, welke gemaklyk en gelukkig kunnen worden weggenomen, niet veel tot verbetering en vermeerdering der schoone Heelkonst toebrengh, strekt het haar nogthans tot eere, zulk een wanvormig en tevens lastig kwaad uit te roeijen, en, als het ware, van eenen Man en menschenvriend, die in de oogen van de zynen tot schrik, en uit het gezellig leeven als gebannen, is, daar van te bevryden, en wederom aan de Maatschappyye gemeenzaam te maken.

De uitmuntende Koninglyke Academie der Heelkonst te Parys, schroomde niet twee dergelyke gevallen, en misschien de eenigen in hun soort, in vier Afbeeldingen, door de Heeren CIRADIER en THEULOT medegedeeld, in hun onschatbaar Werk te plaatsen.² Ik schroomde dan mede niet 'er eene derde by te doen; vooral, daar deeze weinige voorbeelden dienen kunnen, om anderen, gelyk ook my gebeurd is, aan te moedigen, om derzelver aantal in geneezingen, ten dienste van het menschlyk geslagt, te vermeerderen.

Een Heer van drie-en zeventig Jaaren kreeg, zedert veele Jaaren, vier sponswyze Uitwassen, als Erwtten, op en ter zyden de Neus, welke, van tyd tot tyd, zodanig aangroeiden, dat het eene Gezwel ter grootte van eene kloekke hand met de vingeren, van boven byééngetrokken, niet alleen den geheelen mond bedekte, maar ook tevens meer dan twee duimen lang, tot onder de Kin afhing. (figuur 1) De oorsprong van dit Gezwel bevatte byna den geheelen regten vleugel der Neus. Daar nevens, dog aan de linkerzyde, hong eene tweede, van grootte als een Hoender-ei. Agter deze Gezwellen zaten, aan beide zyden, twee andere, naby de boven Lip, als eene kloekke Hazelnoot, dog wordende door de twee voorgaande,

Dr. E.A. Baarsma
KNO-arts in ruste
E-mail: e.a.baarsma@casema.nl

Figuur 1. Een patiënt met een extreme vorm van rhinophyma. Bron: Vaderlandsche Letteroefeningen jaargang 1779, pagina 303

meerendeels, bedekt. --- Uit de nevensgaande Afbeelding, welke, kort voor de Operatie, naar 't leven is gemaakt, kan men het best van dit geval, schoon de kleine Gezwellen niet geheel te zien zyn, oordeelen.

Deze Gezwellen waren jeukerig, en wierden deswegens, zo als op het grootste nog kan gezien worden, met de nagels open gekrabd, dog buiten dit geheel pijnloos; in het aanvoelen zag, altyd koud, met veele blauwe Aderen bezet, en, naar maate van hunne verbaazende grootte, ongemeen ligt. By het gebruik van eenig voedzel moesten zy altoos met de hand worden opgeligt; sluitende meerendeels de openingen van de Neus en den Mond; waarom de Ademhaaling, vooral, wanneer de Lyder wilde gaan, zeer bezwaarlyk, en deszelfs aanzien, afkeerig was.

Schoon de Heeren CIRADIER en THEULOT by hunne Lyders, telkens na verloop van eenige dagen, één der Gezwellen wegnamen, besloot ik nothans, dit, by mynen Lyder, in eene reis te doen, om te meer gelegenheid te hebben van de Neus te kunnen drukken, het bloeden te stillen, en door een paar kleefplaasteren het bloedstillend verband vast te houden.

Om by een deel, dat moeilyk was om gedrukt en verbonden te worden, minder bloeding te hebben, besloot ik,

om deeze Gezwellen met de schaar, en niet met het mes, weg te snyden; overtuigd zynde, dat de meerdere pijn, door de schaar veroorzaakt, door by de bloeding minder te moeten drukken, rykelyk zoude vergoed worden.

Aldus sneed ik, aan de regte zyde, eerst het kleinste Gezwel, aan het agterste der Neus, met de schaar weg. Na daar op een stukje fyne drooge spons gelegd, en het zelve eenige oogenblikken met de vingeren gedrukt te hebben, wierd het bloeden gestuit, en ik sneed op dezelfde wys het tweede en grootste Gezwel aan die zelfde zyde weg. Vijf kleine slagader takjes bloeden vry sterk, maar, met fyne spons gedekt, en insgelyks gedrukt, hield dit aanstonds op. Vervolgens sneed ik de twee andere aan de linkerzyde weg, en dekte de openingen met stukken spons, welke, op gelyke wyze, het bloeden stilden, waar na ik slegts voor eenige uren een paar kleefplaasters en een eenvoudig verband, aanbragt.

Den derden, vierden en zesden dag, nam ik de stukjes spons weg, en dekte de algemeene openingen met Lindwerkers fiof. Daar na besmeerde ik de wicken, of ook de Neus met een der onschuldigste zalven. (Ungt. Altheae Simpl.) Vyftien dagen daar na, was de Lyder zoo verre hersteld, dat hy naar huis keerde; zynde zoo fraai geneezen dat hy van zynen naauwlyks herkend wierd.

Een uur na de Operatie, en na dat de Gezwellen hadden uitgebloed, deed ik ze weegen; het grootste woog maar vyf-entwintig, en alle te zamen dertig en een half lood; zoo dat ze zekerlyk, nog aan de Neus zittende, ruim een burger pond zullen gewoogen hebben.

Beschouwing

Deze nauwkeurige beschrijving betreft een patiënt met een uitgebreide rhinophyma. In 1845, meer dan een halve eeuw later voerde de Oostenrijkse dermatoloog Ferdinand Ritter von Hebra (1816-1880) deze descriptieve term in, afgeleid uit het Grieks (rhis, rhinos = neus en phyma = gezwel).³ Het microscopisch beeld is beschreven in 1851 door de Duitse dermapatholoog Karl Gustav Simon (1810-1857). De celpatholoog Rudolf Virchow (1821-1902) karakteriseerde de ziekte als een laat stadium van rosacea in 1864.

De publicatie van Van der Haar is een vroege en fraaie beschrijving in het Nederlands, wat de taal van de chirurgijns was, daar de meesten geen Latijns school hadden gevolgd en niet aan de universiteit

waren opgeleid waar de voertaal Latijn was. Aangezien er nauwelijks Nederlandse medische tijdschriften bestonden werd gepubliceerd in periodieken als *Konst- en Letterbode* en *Vaderlandsche, Nieuwe of Hedendaagsche Vaderlandsche Letter-Oefeningen*. Verder werd gebruikgemaakt van de verhandelingen van de Hollandsche maatschappij van Wetenschappen te Haarlem, van het Bataafsch Genootschap te Rotterdam, van het Provinciaal Utrechtse Genootschap en het Genootschap voor Heelkunde te Amsterdam.⁴

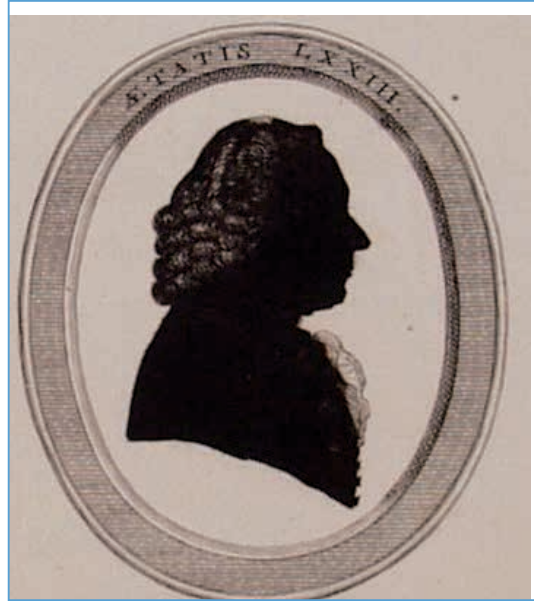
Jacob van der Haar (ca 1715-1799) was een bekende chirurgijn in de achttiende eeuw (figuur 2). Hij was “chirurgijn-generaal bij de troepen van den staat; premier chirurgijn van ’s lands legerhospitaal, later heelmeester der stad (van 1750) en van het hospitaal (van 1770) te ’s-Hertogenbosch”. In 1790 volgde een benoeming tot lector in de chirurgie te Amsterdam.

Zijn salaris van het Groot Gasthuis te Den Bosch bedroeg 200 à 225 gulden per jaar. Het wisselde van jaar tot jaar al naar gelang de graanprijs die op 2 februari op de Bossche markt werd genoteerd.⁵ Aangezien hij ook nog stadschirurgijn was kwamen zijn inkomsten uit op 450 à 475 gulden. Hij had bovendien “vrije kost op het gasthuis”.

Zijn lijst van publicaties is omvangrijk en omvat zowel monografieën als vele tijdschriftpublicaties.⁶ In geschriften van tijdgenoten wordt hij ook vaak als autoriteit geciteerd. Op keel-, neus- en oorheelkundig gebied heeft hij onder meer gepubliceerd over neuspoliepextracties, cerumenverwijdering en lip- en tonggezwellen. In zijn *Genees- en heelkundige waarnemingen* verzucht hij in 1787 op het eind: “Want, schoon het waar is, dat de Heelkunst, ten aanzien van het beschouwend deel, met de Geneeskunst gelyk staat, gaat nothans de *Werkdadige Heelkunde*, in oogenbliklyke nuttigheid en onontbeerlykheid, deze, en alle andere Konsten, oneindig te boven. Een kundig Chirurgijn kan ras een bekwaam Doctor, maar een gewoon gepromoveerd Doctor bezwaarlijk een goed Chirurgijn worden.”

Tot slot

Aangezien reguliere medische tijdschriften in het Nederlands ontbraken in de achttiende eeuw werd met name door chirurgijns die vaak het Latijn niet beheersten gepubliceerd in algemene periodieken

Figuur 2. Silhouet van Jacob van der Haar, 73 jaar. Afkomstig van de titelpagina van *Proeve over de Herzen en Zenuwen en eenige derzelve Ziekten*. Uitgegeven te Amsterdam by J. Yntema, 1788

en infrequent verschijnende verhandelingen van wetenschappelijke genootschappen. De toegankelijkheid hiervan is verbeterd dankzij initiatieven als Early Dutch Books Online en De Digitale Bibliotheek voor de Nederlandse letteren. Er zijn interessante observaties onder, zoals die van Jacob van der Haar. Misschien dat het wat negatieve beeld van het werk van de chirurgijn hierdoor wat genuanceerder zal worden.

Literatuur

1. Haar J van der. Berigt van vier sponswyze uitwassen en gezwellen, ter zwaarte van een pond, gelukkig van de neus genomen. *Vaderlandsche letteroefeningen*. 1779;1:300-3.
2. Ciradier M. Description de plusieurs Tumeurs carcinomateuses situées sur le Nez, et aux environs extirpées avec succès. *Mémoires de L'Académie Royale de Chirurgie*. 1743-1774; Tome III; 511-4.
3. Hebra Fv. Versuch einer auf Pathologische Anatomie Grundsten Eintheilung der Hautkrankheiten. *Zschr. der k.k. Gesellschaft der Ärzte zu Wien*. 1845;2:145,216.
4. Delprat CC. De geschiedenis der Nederlandsche Geneeskundige Tijdschriften van 1680 tot 1857. Amsterdam: Ellerman, Harms & Co, 1927.
5. Kappelhof ACM, Ruiters K de. Het dagboek van Chirurgijn Jan Bolsius. *Boschboom Bladeren*/33. 's-Hertogenbosch: De Boschboom, 1986.
6. Gysel C. Pieter Camper en de chirurgijn Jacob van der Haar. *Geschiedenis der Geneeskunde*. 1997;3:302-9.